

Погорецький М. М.,
провідний науковий співробітник
наукової лабораторії науково-
організаційного центру
Національної академії Служби
безпеки України, кандидат
юридичних наук, старший
дослідник

ГАРАНТІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: НОВЕЛИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Кримінально-процесуальні гарантії прав людини під час досудового розслідування відіграють ключову роль у запобіганні неправомірному обмеженню прав учасників провадження. Згідно зі ст. 3 Конституції України, держава зобов'язана забезпечувати захист людської гідності, яка є основою всіх прав і свобод. Законодавчі акти мають гарантувати реалізацію цих прав, а судова практика – забезпечувати їх дотримання без шкоди для гідності особи [1].

Збройна агресія РФ проти України спричинила нагальну потребу у швидкому правовому реагуванні в умовах воєнного стану. Це зумовило внесення змін до КПК України, що стосуються досудового розслідування [3]. Частина новел виявилася ефективною, інші – викликають практичні труднощі та наукові дискусії.

Передусім слід зазначити, що всі зміни та доповнення чинного КПК України щодо досудового розслідування в умовах воєнного часу в тій чи іншій мірі стосуються питання кримінально-процесуальних гарантії прав людини [3]. Зважаючи на встановлений обсяг статті, проаналізуємо лише найактуальніші із них та висловимо авторське бачення вирішення дискусійних питань.

У зв'язку з вторгненням РФ та введенням воєнного стану постала потреба у врегулюванні питань обміну обвинувачених або

засуджених осіб як військовополонених. Це потребує визначення у КПК терміна «особа, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого», підстав для звільнення такої особи від покарання чи скасування запобіжного заходу, а також особливого порядку проведення спеціального досудового розслідування та судового розгляду за відсутності особи (*in absentia*).

У контексті воєнного стану до чинного КПК України було внесено низку змін і доповнень, зокрема: щодо скасування запобіжного заходу (ст. 201-1); щодо порядку звільнення особи з-під варти (ч. 6 ст. 202); щодо негайного припинення дії запобіжних заходів (ч. 1 ст. 203); щодо допиту під час досудового розслідування в судовому засіданні (ч. ст. 225); щодо підстав та порядку зупинення досудового розслідування після повідомлення особі про підозру (п. 5 ст. 280); щодо відновлення досудового розслідування (ч. 1 ст. 282); щодо загальних положень спеціального досудового розслідування (ч. 1 ст. 297-1); щодо клопотання слідчого, прокурора про здійснення спеціального досудового розслідування (ч. 3 ст. 297-2); щодо вирішення питання про здійснення спеціального досудового розслідування (ч. 1, абз. 3 ч. 3, ст. 297-4); щодо порядку вручення процесуальних документів підозрюваному при здійсненні спеціального досудового розслідування (ч. 1 ст. 297-5).

Навіть в умовах воєнного стану неприпустимо послаблювати гарантії належності та допустимості доказів, оскільки це підриває права підозрюваних і обвинувачених. Як слушно зазначає Головне юридичне управління ВР, такий підхід суперечить ст. 62 Конституції України, яка забороняє ґрунтувати обвинувачення на незаконних доказах і припущеннях. Крім того, згідно зі ст. 64 Конституції, навіть у воєнний час не підлягають обмеженню основні права, зокрема ті, що закріплені у статтях 24–63 [4].

Згідно з частиною другою статті 64 Конституції України в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням

строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені, зокрема, ст. 29 Конституції України [4].

У рішенні № 7-р/2019 Конституційний Суд України вказав, що ч. 5 ст. 176 КПК дозволяє тримання під вартою на формальних підставах, що суперечить принципу верховенства права та не забезпечує балансу між метою цього заходу і правом особи на свободу [5].

У рішенні № 2-рп/2016 Конституційний Суд України наголосив, що обмеження прав мають бути легітимними, необхідними, пропорційними й обґрунтованими [6]. Встановлення виключного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для окремих злочинів (ст. 109–114-1, 258–261 КК України) не відповідає цим вимогам.

Верховний Суд України ще за КПК 1960 р. у п. 10 постанови від 25.04.2003 № 4 вказував, що суд має перевіряти обґрунтованість підозри, тобто наявність достатніх даних, які свідчать про ознаки злочину, вчиненого саме цією особою (наприклад, заяви, явка з повинною, матеріали ОРД, протоколи слідчих дій, експертизи тощо). [7].

ЄСПЛ на підставі розгляду низки справ [8, 9 та ін.] виробив з цього питання «правові стандарти», які являють собою керівні ідеї та принципи, що слугують певним зразком у правозастосуванні. При цьому аналіз кращих міжнародних та національних практик позитивно вплинув на правоохоронну та судову практику у сформуванні певних підходів, які викладені у формі стандартів, що забезпечують ефективну реалізацію завдань інституту «запобіжних заходів» і зокрема, – тримання під вартою. Серед них слід зазначити такі:

Важливим є доповнення Законом КПК ч. 2 такого змісту: «2. Спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо злочинів, передбачених статтями 109–116, 118, частиною другою статті 121, частиною другою статті 127, частинами другою і третьою статті 146, статтями 146-1, 147, частинами другою – п'ятою статті 191 (у випадку зловживання службовою особою своїм службовим становищем), статтями 209, 255-258-6, 348, 364,

364-1, 365, 365-2, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 370, 379, 400, 408, 436, 436-1, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447 Кримінального кодексу України, стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук.

Упровадження цієї новели до КПК України дозволяє проводити спеціальне досудове розслідування щодо злочинів, передбачених ст. 111-1, 111-2, 114-2 КК України, а також щодо підозрюваних, які були передані для обміну як військовополонені.

Підсумовуючи, зазначимо, що більшість новел КПК України, запроваджених у воєнний час, є ефективними, хоча деякі потребують додаткового осмислення з урахуванням практики ВСУ та ЄСПЛ. Їх знання важливе не лише для слідчих, а й для співробітників контррозвідки СБУ, адже сприяє належному документуванню злочинів і використанню отриманих матеріалів у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Рішення Конституційного Суду України від 16 вересня 2021 р. № 6-р(П)/2021 щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81, частини першої статті 82 Кримінального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-23#Text>

2. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених : Закон України від 28.07.2022 № 2472-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2472-20#Text>

3. Погорецький М. А. Поняття кримінально-процесуальних гарантій. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2014. № 2 (10). С. 1–23.

4. Зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу

України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» (друге читання) до Закону № 2201-IX від 14.04.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=7183&conv=9>

5. Рішення Конституційного Суду України від 25 червня 2019 року № 7-п/2019 щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини п'ятої статті 176 Кримінального процесуального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-19#Text>

6. Рішення Конституційного Суду України від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016 щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text>

7. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства» від 25 квітня 2003 року № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-03#Text>

8. Clooth v. Belgium (Клоот проти Бельгії). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-1ename=CASE%20OF%20CLOOTH%20v.%20BELGIUM%20-%20%5BUkrainian%20Translation%5D.pdf>

9. Сейдович проти Італії [Sejdovic v. Italy] [GC], заява № 56581/00. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-119893&filename=001-119893.pdf>